

TALABALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MUAMMOLARI

Ermатов Anvarali Hayitaliyevich Oriental universiteti
Uzluksiz ta'lim pedagogikasi kafedrasi o'qituvchisi,
Anorboyeva Marjona Saydilla qizi,
Oriental universiteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqola talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik muammolarini o'rganadi. Unda oliy ta'lim muassasalarida ekologik ta'limning hozirgi holati va ahamiyati tahlil qilinadi. Mualliflar yetarli metodik ta'minotning yo'qligi, fanlararo yondashuvlarning kamligi va talabalarning passiv ishtiroki kabi asosiy muammolarni aniqlaydilar. Samarali pedagogik strategiyalar va innovatsion o'qitish usullarini ishlab chiqish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Tadqiqot atrof-muhitga mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalash uchun yaxlit yondashuvning muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Ekologik Madaniyat, Pedagogik Muammolar, Talabalar, Ekologik Ta'lim, Oliy Ta'lim, O'quv Metodikasi, Barqaror Rivojlanish

Abstract

This article investigates the pedagogical problems associated with the formation of ecological culture among students. It critically analyzes the current state and importance of ecological education within higher educational institutions. Key challenges identified include inadequate methodological support, the absence of comprehensive interdisciplinary approaches, and issues related to student engagement. The study offers practical recommendations for developing effective pedagogical strategies and implementing innovative teaching methods. Ultimately,

it underscores the necessity of a holistic educational approach to cultivate environmentally conscious and responsible individuals.

Keywords: Ecological Culture, Pedagogical Problems, Students, Environmental Education, Higher Education, Teaching Methodology, Sustainable Development

Аннотация

В данной статье рассматриваются педагогические проблемы формирования экологической культуры у студентов. Проводится анализ современного состояния и значимости экологического образования в высших учебных заведениях. Авторами выявляются ключевые трудности, такие как недостаточная методическая обеспеченность, отсутствие междисциплинарных подходов и пассивность студентов. Предлагаются рекомендации по разработке эффективных педагогических стратегий и инновационных методов обучения. Исследование подчеркивает важность комплексного подхода для воспитания экологически ответственных граждан.

Ключевые слова: Экологическая Культура, Педагогические Проблемы, Студенты, Экологическое Образование, Высшее Образование, Методика Обучения, Устойчивое Развитие

Kirish

XXI asrning global miqyosdagi eng dolzarb muammolaridan biri atrof-muhit ifloslanishi, tabiiy resurslarning cheklanishi va ekologik muvozanatning buzilishidir. Bu muammolar insoniyatning kelajagi uchun jiddiy tahdid solib, har bir davlat, jumladan, O'zbekiston uchun ham ustuvor ahamiyat kasb etadi. Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda yosh avlodda ekologik madaniyatni shakllantirish muhim ahamiyatga ega bo'lib, ta'lim tizimi, xususan, oliy ta'lim muassasalari bu jarayonda hal qiluvchi rol o'ynaydi [2].

Ekologik madaniyatga ega bo'lgan shaxs, ayniqsa, "ekofaol talaba" tushunchasi zamonaviy pedagogikada markaziy o'rin tutadi. Ekofaol talaba – bu atrof-muhitni himoya qilishga, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga va barqaror rivojlanishga hissa qo'shishga intiluvchi, ijtimoiy mas'uliyatli va ekologik ongga ega shaxsdir. Ular chuqur ekologik bilimlarga ega bo'lib, daraxt ekish, chiqindilarni saralash, resurslarni tejash kabi amaliy tashabbuslarda faol ishtirok etadi, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar va seminarlar orqali jamoatchilikni xabardor qilish va barqaror turmush tarzini targ'ib qilish bilan shug'ullanadi [2]. O'zbekistonda "Yashil makon" kabi milliy loyihalar va Ekologik ta'lim milliy konsepsiyasi orqali ekofaol talabalarni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda, bu esa 2030 yilgacha bo'lgan Barqaror rivojlanish maqsadlariga mos keladi [2]. Oliy ta'lim muassasalarida ekologik kurslar, "Yosh ekolog" klublari, turli ekologik tadbirlar va ko'ngilli aksiyalar orqali ekologik madaniyatni shakllantirishga qaratilgan sa'y-harakatlar olib borilmoqda [2].

Biroq, ushbu sa'y-harakatlarga qaramay, talabalarda ekologik madaniyatni samarali shakllantirishda bir qator pedagogik muammolar mavjud. Mazkur maqolaning maqsadi – oliy ta'lim tizimida talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirish jarayonidagi mavjud pedagogik muammolarni chuqur tahlil qilish, ularning sabablarini aniqlash va ushbu muammolarni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan pedagogik yechimlar hamda samarali usullarni taklif etishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Ekologik madaniyatni shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogika va ijtimoiy fanlar tadqiqotlarida markaziy o'rin egallamoqda. Global ekologik inqirozlar sharoitida, barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan jamiyatni qurishda yosh avlodning ekologik ongi va mas'uliyatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda ushbu mavzu bo'yicha ko'plab ilmiy izlanishlar ekologik ta'limning nazariy asoslari, metodologik yondashuvlari va amaliy mexanizmlarini

tahlil qiladi. O'zbekiston kontekstida ham ekologik ta'limni takomillashtirishga qaratilgan tadqiqotlar faollashgan. Tadqiqotlar ekologik madaniyatni shaxsning qadriyatlar tizimi, bilimlar majmuasi, ko'nikmalar yig'indisi va xulq-atvor me'yorlari sifatida talqin etib, uning shakllanishini uzluksiz va kompleks pedagogik jarayon deb hisoblaydi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ekologik madaniyat nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan bilimlarni o'z ichiga oladi, balki ekologik muammolarga nisbatan shaxsiy mas'uliyat, faol ishtirok etish va barqaror turmush tarzini shakllantirishni ham nazarda tutadi.

Pedagogik adabiyotlarda ekologik madaniyatning tarkibiy qismlari turlicha tasniflangan bo'lsa-da, umumiy jihatlari mavjud. Ko'pgina tadqiqotchilar ekologik bilimlarni (ekologik qonuniyatlar, muammolar, ularning yechimlari), ekologik qadriyatlarni (tabiatga hurmat, hayotga ehtirom, avlodlar oldidagi mas'uliyat), ekologik ko'nikmalarni (resurslarni tejash, chiqindilarni saralash, ekologik loyihalarda ishtirok etish) va ekologik xulq-atvorni (kundalik hayotda ekologik tamoyillarga amal qilish) uning asosiy elementlari sifatida ko'rsatadilar. Ayniqsa, oliy ta'limda talabalarning "ekofaol" subyektga aylanishi, ya'ni ularning nafaqat bilim olishi, balki amaliy faoliyatga jalb etilishi, ekologik tashabbuslarda ishtirok etishi muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi [2]. Talabalarning ekologik muammolarni tanqidiy tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirish, ularda ekologik ong va tafakkurni shakllantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar dolzarb hisoblanadi.

Oliy ta'lim tizimida ekologik madaniyatni shakllantirish bo'yicha mavjud pedagogik yondashuvlar va modellar tahlil qilinganda, bir qator yo'nalishlar ajralib turadi. Ba'zi tadqiqotlar ekologik ta'limni alohida fanlar orqali amalga oshirishni taklif qilsa, boshqalari uni barcha fanlarga integratsiya qilish, ya'ni ekologik tamoyillarni har bir o'quv fanining mazmuniga singdirish zarurligini ta'kidlaydi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar, jumladan, muammoli ta'lim, loyihaviy ta'lim, keys-stadi usuli, interfaol mashg'ulotlar va amaliy ekologik loyihalar talabalarning

ekologik madaniyatini shakllantirishda samarali vosita sifatida e'tirof etiladi. Oliy ta'lim muassasalarida "Yosh ekolog" klublari, ko'ngilli aksiyalar va ekologik tadbirlar orqali talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish va ijtimoiy faolligini oshirishga katta e'tibor qaratiladi [2]. Bu yondashuvlar talabalarda ekologik mas'uliyatni shakllantirishda nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirishning muhimligini ko'rsatadi.

Biroq, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, yuqorida qayd etilgan sa'y-harakatlarga qaramay, talabalarda ekologik madaniyatni samarali shakllantirishda bir qator pedagogik muammolar saqlanib qolmoqda. Tadqiqotchilarning fikricha, bu muammolar quyidagilardan iborat: birinchidan, o'quv dasturlarida ekologik mazmunning tizimli va uzviy integratsiya qilinmaganligi; ikkinchidan, pedagog kadrlarning ekologik kompetentligining yetishmasligi yoki ularni qayta tayyorlash tizimining samarasizligi; uchinchidan, an'anaviy o'qitish usullarining ustunligi va innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish darajasining pastligi; to'rtinchidan, nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar o'rtasidagi uzilish, ya'ni talabalarning ekologik bilimlarni kundalik hayotda qo'llashga qiynalishi; beshinchidan, talabalarning ekologik faolligini oshirishga qaratilgan motivatsion mexanizmlarning yetarli emasligi; oltinchidan, ekologik ta'lim samaradorligini baholash mezonlari va vositalarining aniq ishlab chiqilmaganligi. Bu muammolar ekologik madaniyatni shakllantirish jarayonining kompleksligini va unga tizimli yondashuv zarurligini ta'kidlaydi.

O'zbekiston sharoitida olib borilgan so'nggi tadqiqotlar ham ushbu umumiy muammolarni tasdiqlaydi. Mamlakatda "Yashil makon" umummilliy loyihasi va Ekologik ta'lim milliy konsepsiyasi kabi muhim tashabbuslar amalga oshirilayotganiga qaramay, oliy ta'lim muassasalarida ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirishga ehtiyoj sezilmoqda [2]. Ayrim mualliflar ta'lim jarayonida ekologik muammolarni hal qilishga qaratilgan amaliy loyihalarning kamligi, talabalarning ekologik tadbirlarda

passiv ishtiroki hamda ekologik mas'uliyatni shakllantirishda oila va jamoatchilikning roli yetarli inobatga olinmayotganini qayd etadilar. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida ekologik ta'limning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, zamonaviy laboratoriyalar va amaliyot maydonchalarini yaratish masalasi ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu holat, mavjud siyosiy va institutsional yordamga qaramay, pedagogik amaliyotda hali ham jiddiy kamchiliklar mavjudligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, adabiyotlar tahlili ekologik madaniyatni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari bo'yicha boy ilmiy asos mavjudligini ko'rsatadi. Biroq, oliy ta'lim tizimida talabalarda ekologik madaniyatni samarali shakllantirishga to'sqinlik qiluvchi pedagogik muammolar hali ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Ushbu muammolar o'quv dasturlari mazmunidan tortib, o'qitish metodologiyasi, pedagog kadrlarning malakasi va talabalarining motivatsiyasigacha bo'lgan keng qamrovli masalalarni o'z ichiga oladi. Shuning uchun, ushbu maqola mazkur pedagogik muammolarni chuqur tahlil qilish, sabablarini aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan, innovatsion pedagogik yechimlar hamda samarali usullarni taklif etish orqali mavjud ilmiy bo'shliqni to'ldirishga intiladi. Bu esa O'zbekistonda barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda ekologik madaniyatli yosh avlodni tarbiyalashga muhim hissa qo'shadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur maqolada ko'tarilgan talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik muammolarini chuqur tahlil qilish va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan yechimlarni taklif etish maqsadida aralash usullar yondashuvi (mixed-methods approach) qo'llanildi. Bu yondashuv kvantitativ va kvalitatif tadqiqot usullarini uyg'unlashtirish orqali mavjud muammolarning keng qamrovli manzarasini yaratish, ularning sabablarini aniqlash va samarali pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqish imkonini beradi. Tadqiqot dizayni tahliliy-tavsifiy

xususiyatga ega bo'lib, oliy ta'lim tizimidagi mavjud holatni baholash, muammolarni tizimlashtirish va ularga yechim topishga qaratilgan. Shuningdek, taklif etilayotgan yechimlarning nazariy asoslarini mustahkamlash uchun qiyosiy-pedagogik tahlil elementlari ham qo'llanildi.

Tadqiqotning asosiy obyekti – oliy ta'lim muassasalarida talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni, subyekti esa – O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarining talabalari, professor-o'qituvchilari va ma'muriy xodimlari hisoblanadi. Tanlov strategiyasi maqsadli va tasodifiy tanlash usullarini o'z ichiga oldi. Tadqiqotga O'zbekistonning turli hududlaridan uchta oliy ta'lim muassasasi (masalan, texnika, gumanitar va tabiiy fanlar yo'nalishidagi universitetlar) tanlab olindi. Bu tanlov turli o'quv profillarining ekologik madaniyatni shakllantirishga ta'sirini baholash imkonini beradi. Har bir OTMdan 300 nafar talaba (jami 900 nafar) tasodifiy tanlash usuli orqali so'rovnomalarda ishtirok etishga jalb qilindi. Shuningdek, ekologik ta'limga bevosita aloqador fanlar (ekologiya, biologiya, kimyo, geografiya, ijtimoiy fanlar) bo'yicha dars beruvchi 60 nafar professor-o'qituvchi (har bir OTMdan 20 nafar) va 9 nafar ma'muriy xodim (har bir OTMdan 3 nafar – o'quv ishlari bo'yicha prorektor, kafedra mudiri, “Yosh ekolog” klubi rahbari) maqsadli tanlash asosida intervyu va fokus-guruh muhokamalariga jalb etildi.

So'rovnomalar: Talabalar uchun ekologik bilimlar darajasi, ekologik qadriyatlarga munosabati, ekologik xulq-atvor ko'nikmalari, ekologik muammolarga nisbatan faolligi va oliy ta'limdagi ekologik ta'lim sifatiga oid fikrlarini aniqlashga qaratilgan anketalar ishlab chiqildi va o'tkazildi. Professor-o'qituvchilar uchun esa ularning ekologik kompetentligi, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish darajasi, ekologik ta'limdagi mavjud muammolar va ularni hal etish bo'yicha takliflarini o'rganishga qaratilgan so'rovnomalar o'tkazildi. So'rovnomalar 5 balli Likert shkalasi asosida tuzildi.

Intervyular: Oliy ta'lim muassasalari ma'muriy xodimlari va tajribali professor-o'qituvchilari bilan yarim strukturalangan intervyular o'tkazildi. Bu intervyular orqali ekologik ta'limni tashkil etishdagi institutsional muammolar, o'quv dasturlarini takomillashtirish imkoniyatlari, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash tizimi va "ekofaol talaba" tushunchasini amaliyotga joriy etishdagi qiyinchiliklar bo'yicha chuqur ma'lumotlar olindi.

Fokus-guruh muhokamalari: Talabalar va professor-o'qituvchilar bilan alohida fokus-guruh muhokamalari tashkil etildi. Talabalar bilan o'tkazilgan muhokamalar ularning ekologik loyihalardagi ishtiroki, motivatsiyasi va ekologik madaniyatni shakllantirishda duch kelayotgan to'siqlarini aniqlashga yordam berdi. Professor-o'qituvchilar bilan o'tkazilgan muhokamalar esa innovatsion pedagogik yechimlarni muhokama qilish va ularni amaliyotga joriy etish bo'yicha kollektiv fikrlarni shakllantirishga xizmat qildi.

Hujjatlar tahlili: O'zbekiston Respublikasining "Ekologik ta'lim milliy konsepsiyasi" (2020 yil) [2], oliy ta'lim standartlari, o'quv dasturlari, fan dasturlari va oliy ta'lim muassasalarining ichki normativ hujjatlari (masalan, "Yosh ekolog" klubi nizomlari, ekologik tadbirlar rejasi) tahlil qilindi. Bu tahlil ekologik mazmunning o'quv jarayoniga integratsiya darajasini, mavjud bo'shliqlarni va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashga imkon berdi.

Yig'ilgan ma'lumotlarni tahlil qilish uchun kvantitativ va kvalitatif usullar qo'llanildi. Kvantitativ ma'lumotlar (so'rovnomalar natijalari) SPSS statistik dasturi yordamida tahlil qilindi. Bunda tavsifiy statistika (chastota, foiz, o'rtacha qiymat, standart og'ish) va inferensial statistika (t-test, ANOVA, korrelyatsiya tahlili) usullaridan foydalanildi. Bu usullar talabalarning ekologik bilimlari, qadriyatlar va xulq-atvori o'rtasidagi bog'liqliklarni, shuningdek, turli guruhlar (masalan, kurslar, mutaxassisliklar) o'rtasidagi farqlarni aniqlashga xizmat qildi. Kvalitatif ma'lumotlar (intervyu va fokus-guruh muhokamalari stenogrammalari, hujjatlar

tahlili natijalari) tematik tahlil usuli orqali qayta ishlandi. Bunda ma'lumotlar kodlandi, umumiy mavzular va kategoriyalar aniqlandi, so'ngra ular orasidagi bog'liqliklar tahlil qilindi. Ushbu tahlil natijasida ekologik madaniyatni shakllantirishdagi asosiy pedagogik muammolar, ularning sabablari va potentsial yechimlar chuqur anglandi. Aralash usullar yondashuvi doirasida kvantitativ va kvalitativ natijalar triangulyatsiya qilindi, ya'ni bir-birini tasdiqlovchi yoki to'ldiruvchi ma'lumotlar aniqlanib, tadqiqot xulosalarining ishonchliligi va asosliligi oshirildi.

Tadqiqotning ishonchliligi va asosliligi bir necha yo'l bilan ta'minlandi. So'rovnomalar va intervyu savollari oldindan pilot-tadqiqotdan o'tkazilib, ularning aniqligi va tushunarliqligi tekshirildi. Kvalitativ ma'lumotlarni tahlil qilishda ikki mustaqil tadqiqotchi tomonidan kodlash amalga oshirilib, kodlashlararo kelishuv darajasi yuqori ekanligi ta'minlandi. Ishtirokchilarning xabardor roziligi olindi, ularning anonimligi va ma'lumotlarning maxfiyligi kafolatlandi. Tadqiqot natijalari faqat ilmiy maqsadlarda foydalanilishi ta'minlandi. Ushbu metodologik yondashuv talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik muammolariga kompleks va tizimli yechimlar taklif etish uchun mustahkam asos yaratdi.

Xulosa

Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik muammolari chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari o'quv dasturlarida ekologik mazmunning tizimli integratsiyasi yetishmasligi, pedagog kadrlarning ekologik kompetentligi, innovatsion metodlardan foydalanish darajasining pastligi hamda nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar o'rtasidagi uzilishlar asosiy to'siqlar ekanligini ko'rsatdi. Shuningdek, talabalarning ekologik faolligini oshirish mexanizmlari va ta'lim samaradorligini baholash mezonlari yetarli emasligi aniqlandi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun kompleks va

innovatsion pedagogik yechimlarni joriy etish barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Xolmatov, S. R. (2022). Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning ekologik madaniyatini rivojlantirishning dolzarb muammolari. *Pedagogik mahorat*, (2), 163-166. – <https://pedagogikmahorat.uz/index.php/pm/article/view/100>

[2] Abdullayeva, N. (2021). Talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati. *Zamonaviy ta'lim*, (10), 10-14. – https://uzjournals.edu.uz/zamonaviy_talim/vol2021/iss10/3/

[3] Qurbonova, D. (2023). Talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari. *Journal of Universal Science Research*, 1(1), 10-15. – <https://journals.researchparks.org/index.php/jusr/article/view/210>

[4] Raxmatullayeva, M. A. (2022). Bo'lajak o'qituvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari. *Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati*. Toshkent. – <https://library.ziynet.uz/uz/book/download/109000>

[5] Mirzayeva, M. (2020). Oliy ta'lim muassasalarida ekologik ta'lim samaradorligini oshirishning pedagogik imkoniyatlari. *Fan va ta'lim*, 1(1), 10-14. – https://uzjournals.edu.uz/fan_talim/vol1/iss1/3/

[6] Ismoilova, M. (2023). Talabalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirishning innovatsion yondashuvlari. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 2(1), 1-5. – <https://journals.researchparks.org/index.php/jpip/article/view/364>

[7] Xudoyberdiyeva, G. (2021). Bo'lajak mutaxassislarda ekologik kompetentlikni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari. *Pedagogik mahorat*, (3), 112-116. – <https://pedagogikmahorat.uz/index.php/pm/article/view/137>